

KONEC POPULAČNÍHO BOOMU V ČR?

Oldřich Solanský

Abstrakt

Článek se zabývá sociodemografickou strukturou ČR od roku 1990 po současnost. Ukazuje základní rysy demografického vývoje posledních dvou desetiletí a analyzuje jednotlivé ukazatele populačního vývoje v současné době. Na základě nejnovějších statistických údajů letošního roku konstatuje konec populačního boomu v ČR.

Abstract

The article deals with the socio-demographic structure of the Czech Republic since 1990 until present. It shows fundamental features of the demographic development of the last two decades and analyzes particular indicators of the population development in the present period. It states the end of the population boom in the Czech Republic on the grounds of recent statistical data of the current year.

Klíčová slova

narození, zemřelí, přirozený přírůstek, celkový přírůstek, potraty, sňatky, rozvody

Keywords

Births, Deaths, Natural increase, Total increase, Abortions, Marriages, Divorces

1. Úvod

Jedním ze základních východisek pro komunitní plánování je sociodemografická struktura a její vývoj. Cílem tohoto příspěvku je stručný nástin demografického vývoje ČR v posledních dvou desetiletích a z něj vyplývající analýza současného stavu. Článek se opírá především o nejnovější zveřejněné údaje Českého statistického úřadu v letošním roce.

2. Sociodemografická struktura České republiky - současný stav a vývoj od roku 1990

Nejprve se pokusím definovat základní rysy demografického vývoje v ČR od roku 1990, poté se zaměřím na jednotlivé ukazatele populačního vývoje u nás do roku 2008 a v poslední kapitole srovnám první pololetí letošního roku se stejným obdobím roku minulého.

2.1. Základní rysy demografického vývoje v ČR od roku 1990 po současnost

- § Pokles porodnosti až do roku 1999, od roku 2000 mírný růst, který je ovšem výraznější až v roce 2007 a 2008
- § Počet zemřelých převažuje nad počtem narozených od roku 1994 až do roku 2005, teprve v posledních třech letech dosahuje přirozený přírůstek opět kladných hodnot
- § Snižující se plodnost (u mužů i žen). Úhrnná plodnost žen dosahuje velmi nízkých hodnot, snižujících se až do roku 2000 a přesto, že od té doby mírně stoupá, dosahuje i v rekordním roce 2008 hodnoty 1,50 (hodnoty 2 dětí dosáhla naposled v roce 1966 a hodnoty větší než 1,5 „dítěte“ v roce 1993)

- § Roste podíl dětí narozených mimo manželství, a to velmi prudce. Od roku 1990 se téměř zčtyřnásobil, takže v roce 2008 tvořily děti narozené mimo manželství již 36,3 % všech živě narozených dětí v tomto roce
- § Obyvatel v absolutním počtu ubývá od roku 1994 až do roku 2002, poté se celkový přírůstek obyvatel ČR dostává hlavně díky přírůstku stěhování opět do kladných hodnot
- § Klesá podíl dětské složky obyvatel, v roce 2008 tvořilo obyvatelstvo ve věku 0 až 14 let pouhých 14,1 % obyvatel ČR
- § Roste podíl obyvatel starších 65 let, v roce 2008 tvořila tato skupina 14,9 % obyvatel ČR
- § Průměrný věk se od roku 1990 zvýšil o 4,3 roku (z 36,2 roku v roce 1990 na 40,5 roku v roce 2008)
- § Pozitivním rysem je pokles potratů. Úhrnná potratovost klesá naprosto kontinuálně (z hodnoty 1,77 v roce 1990 na hodnotu 0,54 v roce 2008)
- § Klesá novorozenecká i kojenecká úmrtnost (kojenecká úmrtnost z 10,8 dětí na 1000 živě narozených v roce 1990 až na 2,8 dětí na 1000 živě narozených v roce 2008)
- § Nejpočetnějšími ročníky jsou ročníky 1973 až 1979, které začínají být na začátku nového tisíciletí reprodukčně aktivní, což se projevuje zvýšenou porodností, patrnou hlavně posledních 5 let
- § Od roku 1990 klesá úmrtnost zejména u osob středního a vyššího věku, střední délka života v dlouhodobém vývoji roste a dosahuje v roce 2008 u mužů 74,0 a u žen 80,1 let
- § Počet a podíl postproduktivní složky populace v ČR výrazně rostl, naopak počet a podíl předproduktivní složky klesal. V roce 2007 tak poprvé přesáhl počet osob starších 65 let počet obyvatel ve věku 0 až 14 let. V roce 2008 tak na 100 dětí připadá 106 osob starších 65 let
- § Celkový demografický vývoj nepříznivě ovlivňuje nezaměstnanost a špatná ekonomická situace zejména mladých rodin
- § I při imigraci cizinců, která byla výraznější právě až v letech 2007 a 2008, nelze zatím očekávat výraznější nárůst počtu obyvatel (v roce 2008 tvořili cizinci 4,2 % populace ČR) a tím i změny ve věkovém složení
- § Závažným důsledkem populační strategie je postupné stárnutí populace, které se v současné době stává největším populačním problémem v ČR

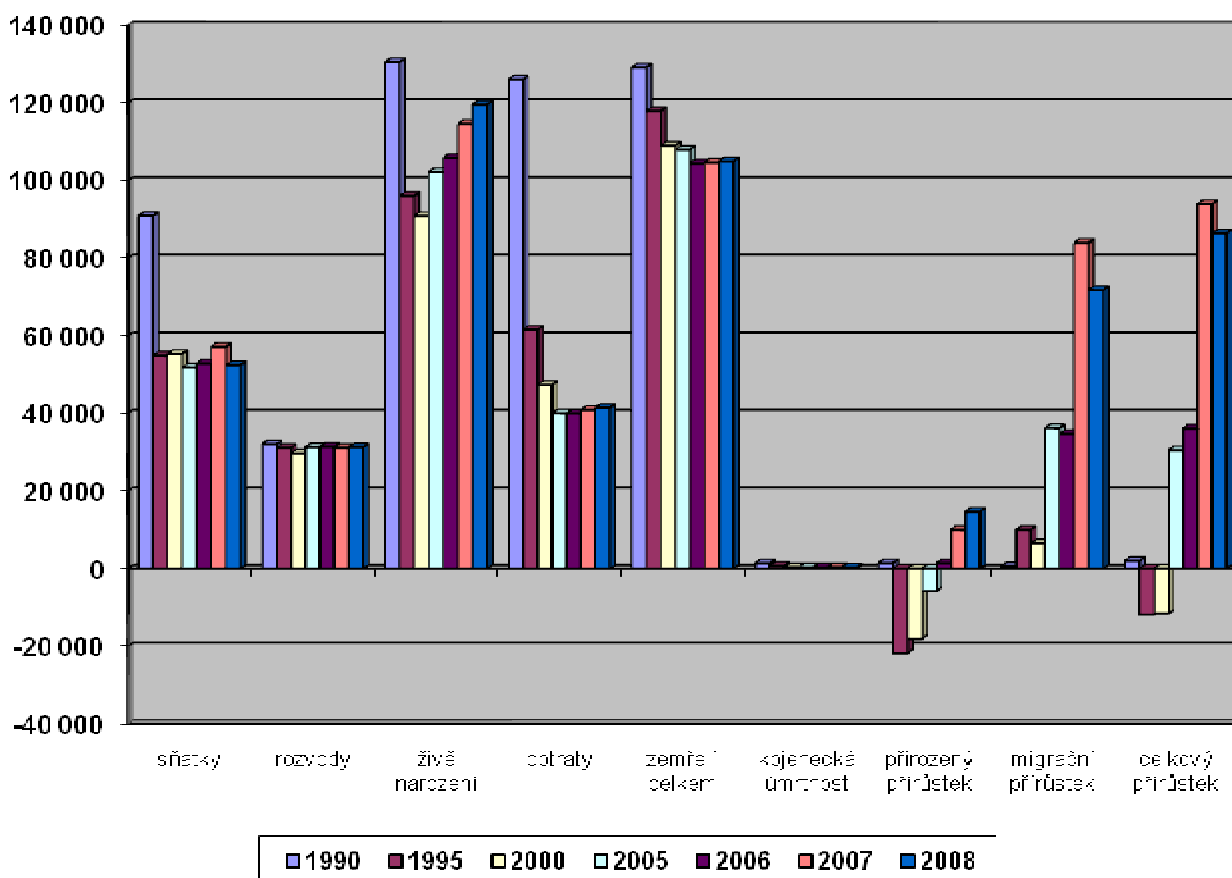
Ukazatele populačního vývoje v ČR v letech 1990 až 2008

Přehled základních ukazatelů populačního vývoje ČR od roku 1990 po současnost přehledně ukazují následující tabulka a graf.

Tabulka č. 1: Ukazatele populačního vývoje v ČR od roku 1990

Absolutní údaje	ČR						
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Sňatky	90 953	54 956	55 321	51 829	52 860	57 157	52 457
Rozvody	32 055	31 135	29 704	31 288	31 415	31 129	31 300
Živě narození	130 564	96 097	90 910	102 211	105 831	114 632	119 570
Potraty	126 055	61 590	47 370	40 023	39 959	40 917	41 446
Zemřelí celkem	129 166	117 913	109 001	107 938	104 441	104 636	104 948
Kojenecká úmrtnost	1 410	740	373	347	352	360	338
Přirozený přírůstek	1 398	- 21 816	-18 091	- 5 727	1 390	9 996	14 662
Migrační přírůstek	624	9 999	6 539	36 229	34 720	83 945	71 790
Celkový přírůstek	2 022	- 11 817	-11 552	30 502	36 110	93 941	86 412

Graf č. 1 : Populační vývoj v ČR od roku 1990 (v absolutních hodnotách)

Úbytek obyvatelstva v ČR se od roku 2003 zastavil, takže v posledních čtyřech letech můžeme vidět nárůst počtu obyvatel, který je zvláště patrný v roce 2007. Přirozený přírůstek se projevil teprve v roce 2006 (předtím se od roku 1994 jednalo nepřetržitě o přirozený úbytek) a významnějších hodnot dosáhl teprve v letech 2007 a 2008. Z hlediska růstu počtu obyvatel ČR stěhováním je migrační přírůstek nejvýraznější v roce 2007. Toto saldo zahraniční migrace bylo zatím nejvyšší v historii české i československé.

Na konci roku 2008 činil počet obyvatel ČR 10 467 542. Přirozený přírůstek dosáhl podobné úrovně naposledy v roce 1981. Celkový přírůstek populace byl také díky migračnímu saldu druhý nejvyšší (vrcholu dosáhl v roce 2007) od počátku padesátých let minulého století. Počet obyvatel ČR se nepřetržitě zvyšuje již šestým rokem. Legálně žijící cizinci u nás se na počtu populace ČR v roce 2008 podíleli 4,2 %. (ČSÚ 2009)

V roce 1990 bylo uzavřeno téměř 91 tisíc **sňatků**. Už o pět let později to bylo ale pouze necelých 55 tisíc sňatků. Přesto, že sňatečnost v letech 2006 a 2007 mírně stoupla, v roce 2008 opět klesla a nedosahuje ani 57 % sňatečnosti z roku 1990. Příčinami nízké sňatečnosti jsou změny v postojích a myšlení mladší a střední generace. Lidé stále častěji sňatky odkládají, anebo preferují i trvalé soužití bez formálního svazku.

Počet uzavřených manželství byl v roce 2008 o 4,7 tisíce nižší než v roce předcházejícím. Průměrný věk při prvním sňatku se opět o něco zvýšil a dosahoval 31,4 let pro muže a 28,7 roku pro ženy - o 0,2 roku více než v roce 2007. (ČSÚ 2009)

Vysoká a relativně konstantní je **rozvodovost**, která po přechodném poklesu v roce 1999 dosahuje přibližně předchozí úrovně. Jestliže počet sňatků klesá a rozvodovost stagnuje, je jasné, že rozvodový index, který nejlépe vystihuje trvalost manželství, stoupá.

Úhrnná rozvodovost vzrostla v roce 2008 na 49,6 % manželství končících rozvodem. Průměrná délka rozváděného manželství činila 12,3 roku, téměř jedna pětina manželství byla ukončena do 5 let od uzavření sňatku, další pětina v rozmezí od pěti do deseti let od sňatku. (ČSÚ 2009)

Porodnost posledních sedm let mírně stoupá (v roce 2007 nejvýrazněji), přesto ale ani v roce 2008 zdaleka nedosahuje úrovně z roku 1990 a navíc už teď je téměř jisté, že tento vzestup je pouze dočasný. Na vyšší porodnosti se v posledních letech podílela především skutečnost, že právě odrodily populačně silnější ročníky z let 1973 – 1979. Je tedy vysoce pravděpodobné, že nyní bude porodnost opět prudce klesat.

V roce 2008 byl počet živě narozených o 4,9 tisíce vyšší než v roce 2007. Oproti roku 2007 mírně stoupla úhrnná plodnost (z 1,44 živě narozených dětí na jednu ženu na 1,50), dále však zůstává na nízké úrovni, v dlouhodobém pohledu nezajišťující prostou reprodukci populace. Čistá míra reprodukce (počet narozených dívek na jednu ženu, které se dožijí věku své matky v době porodu) dosáhla hodnoty 0,72, což by znamenalo reprodukci početního stavu generace pouze ze 72 %. Průměrný věk matek stoupl v roce 2008 na 29,3 let celkem a na 27,3 let u prvorodiček. (ČSÚ 2009)

Počet **potratů** se v porovnání s rokem 1990 samozřejmě snížil (díky mnohem nižšímu počtu otěhotnění) a posledních pět let je relativně konstantní. Při bližším zkoumání tohoto demografického ukazatele se však ukazuje jedna zajímavá (možná varující) skutečnost: od roku 2001 se mění poměr mezi umělým přerušением těhotenství a ostatními potraty (ze zdravotních důvodů). Podrobněji ukazuje tento fakt následující tabulka.

Tabulka č. 2: Potraty v ČR v letech 2001 – 2008

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Celkem potratů	45057	43743	42304	41324	40023	39959	40917	41446
Umělé přerušování těhotenství	32528	31142	29298	27574	26453	25352	25414	25760
Rozdíl	12529	12601	13006	13750	13570	14607	15503	15686

Z uvedené tabulky je naprosto patrné, že vzhledem k celkovému počtu potratů se pomalu zvyšuje podíl samovolných potratů.

Trend vzestupu spontánních potratů konstatuje také zpráva ČSÚ z roku 2009. V roce 2008 vzrostl počet samovolných potratů (o 171) i počet uměle přerušovaných těhotenství (o 346). Úroveň úhrnné potratovosti v roce 2008 činila 0,54 potratu na jednu ženu, úroveň úhrnné umělé potratovosti dosahovala hodnoty 0,34. (ČSÚ 2009)

Dalším jevem populačního vývoje je dlouhodobé snižování **úmrtnosti**. Střední délka života (naděje dožití) se v ČR postupně výrazně zvyšuje, v roce 2008 dosáhla u mužů na 74,0 let a 80,1 roku u žen. Pozitivním jevem je také klesající **kojenecká úmrtnost** (v roce 2008 historicky nejnižší počet 338 dětí).

V roce 2008 zemřelo jen o 312 lidí více než v roce 2007 (počet obyvatel vzrostl o 86,4 tisíc). Naděje na dožití při narození vzrostla oproti předchozímu období o 0,3 roku. Úroveň kojenecké úmrtnosti dále klesla na hodnotu 2,8 zemřelých kojenců na tisíc živě narozených. (ČSÚ 2009)

2.2. Populační vývoj v prvním pololetí roku 2009

V porovnání se stejným obdobím v roce 2008 klesl počet živě narozených o 1 597 dětí, klesl počet sňatků i rozvodů, klesl také celkový počet potratů i počet umělých přerušování těhotenství. Přirozený přírůstek měl hodnotu 0,8 oproti hodnotě 1,1 za první pololetí roku 2008 (to je v absolutním počtu o 1 811 lidí méně). Oproti prvnímu pololetí minulého roku také velmi podstatně klesl celkový přírůstek obyvatel, ale ten je způsoben hlavně větším počtem vystěhovalých a především rapidně nižším počtem přistěhovalých.

Tabulka č. 3: Srovnání prvního pololetí let 2008 a 2009

Ukazatel	Počet absolutně (1. pololetí)			Počet na 1 000 obyvatel	
	2008	2009	rozdíl 2009 - 2008	2008	2009
Sňatky	21 552	18 659	-2 893	4,2	3,6
Rozvody	15 778	14 878	-900	3,0	2,9
Živě narození	59 608	58 011	-1 597	11,5	11,2
z toho mimo manželství	21 366	22 141	775	35,8	38,2
Zemřelí	53 662	53 876	214	10,4	10,4
z toho do 1 roku	183	157	-26	3,1	2,7
Potraty	20 962	20 798	-164	4,1	4,0
z toho umělá přeruš. těhot.	13 139	12 787	-352	2,5	2,5
Přistěhovalí	45 913	22 587	-23 326	8,9	4,3
Vystěhovalí	3 297	5 081	1 784	0,6	1,0
Přirozený přírůstek	5 946	4 135	-1 811	1,1	0,8
Přírůstek stěhováním	42 616	17 506	-25 110	8,2	3,4
Celkový přírůstek	48 562	21 641	-26 921	9,4	4,2
Počet obyvatel k 30.6.	10 429 692	10 489 183	59 491	x	x
Střední stav obyvatelstva	10 406 147	10 478 452	72 305	x	x

V roce 2007 byl počet živě narozených o 8,8 tisíce vyšší než v roce 2006 (nejvyšší nárůst od roku 1993), počet živě narozených dětí v roce 2008 byl už jen o 4,9 tisíce vyšší než v roce předchozím a za první pololetí letošního roku byl už naopak o 1,6 tisíce nižší než za stejné období roku 2008.

Tyto prosté statistické údaje jasně dokládají konec populačního boomu v ČR.

3. Závěr

Populační boom v ČR, který se začal projevovat už v roce 2002 a svého vrcholu dosáhl v roce 2007 nedosáhl takových rozměrů, jako předchozí silné populační vlny v letech 1973 – 1979, 1946 – 1950 (po 2. světové válce) a 1919 – 1925 (po 1. světové válce). Přesto byl pro vývoj populace ČR významný, protože ovlivní fungování mnoha institucí a organizací v dohledné době. Hlavní příčiny jeho vzniku jsou stejně tak jasné jako příčiny jeho konce. Rodily ženy předcházející populační vlny a navíc se projevily i důsledky propopulačních, nicméně krátkou dobu trvajících kroků vlády. V současné době silné ročníky 1973 – 1979 již odrodily a populační klima ovlivňuje negativně také ekonomická krize.

Použité zdroje:

- [1] SCHNEIDEROVÁ, A. a kol.: Sociálně demografická analýza města Ostravy v návaznosti na rozvoj sociálních služeb. Ostrava, 2002
- [2] Statistická ročenka České republiky. ČSÚ, Praha, 2008
- [3] <<http://www.czso.cz>>

Kontaktní adresa:

PhDr. Oldřich Solanský
Dr. Malého 17/2076, Moravská Ostrava, 701 00
o.solansky@email.cz
+420 608624016